Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

ISSN 1584-4404

humanistica.ro

Despre prezența fantastică în scrierile de tinerețe ale lui Mircea Eliade

Mihaela Gligor

How to cite this article:
Gligor, Mihaela (2017) *Despre prezența fantastică în scrierile de tinerețe ale lui Mircea Eliade*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 15, pp. 331–337. DOI: 10.5281/zenodo.22966659

© 2017: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

DESPRE PREZENȚA FANTASTICĂ ÎN SCRIERILE DE TINEREȚE ALE LUI MIRCEA ELIADE

Mihaela Gligor

Institutul de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca
Departamentul de Cercetări Socio-Umane

Abstract: *THE PRESENCE OF THE FANTASTIC IN MIRCEA ELIADE'S YOUTH WRITINGS. Mircea Eliade discovered very early the importance of the traditional and folkloric discourse in explaining the rituals and beliefs of people. Thus, he started to pursue and study what he called "the presence of the fantastic", revealing the familiarity of the popular literature and the common ground for different religious traditions.*

Keywords: *Mircea Eliade, Folklore, mysteries, history of science, religious history.*

Motto:
„Luați trei legende din trei continente și trei milenii și veți găsi că poartă o asemănare de familie foarte definită; aceasta se datorează prezenței fantastice în fiecare produs popular care depășește istoria și personalitatea."
(Mircea Eliade, „Cum concepe folclorul Moltke Moe", *Cuvântul*, 1933).

Figură reprezentativă a tinerei generații din perioada interbelică, Mircea Eliade a fost profund impresionat de înțelepciunea creațiilor populare, pe care le-a considerat mijloace valabile pentru obținerea cunoașterii. Mai ales după întoarcerea din India, Mircea Eliade a nutrit un interes crescut față de tradițiile populare – mituri, simboluri – pe care le-a valorificat inclusiv în opera sa literară.

Încercăm, în cele ce urmează, să surprindem modul în care a evoluat gândirea științifică a lui Mircea Eliade și, în cadrul acesteia, rolul jucat de periplul său indian și, mai ales, de întâlnirea, acolo, în India, cu prezența fantastică, element care l-a urmărit o viață întreagă și pe baza căruia și-a construit mare parte din opera științifică.

An. Inst. de Ist. „G. Barițiu" din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. XV, 2017, p. 331–337

Începând cu 1924–1925, tânărul Eliade își diversifică lecturile și îi descoperă pe istoricul religiilor Raffaelle Pettazoni și pe folcloristul Sir James Frazer, ale căror opere le citește cu plăcere. La acea vreme, Eliade era în căutarea „omului universal" pe care, după cum va mărturisi mai târziu în *Jurnal*, nu avea să-l găsească în India, ci în „lumea primitivilor" și în folclor (Eliade, 1993). Cât despre istoria științelor, în anul 1926, Eliade își manifestă interesul pentru scrierile lui Aldo Mieli, intră în contact cu el și, în scurt timp, deși încă student, ajunge să colaboreze la prestigioasa revistă a acestuia, „Archeion". Mai mult, ajunge membru în colegiul ei de redacție. Primele detalii despre „Archeion", în presa din România, apar în decembrie 1927, când Eliade prezintă revista cititorilor avizați, într-o notă din „Cuvântul" (Eliade, 1927). Câteva luni mai târziu, tânărul Eliade revine cu un material extins, în care analizează ultimul număr al publicației conduse de profesorul Mieli (Eliade, 1928a).

Mircea Eliade avea planuri mari legate de istoria științei, însă a trebuit să le amâne pentru câțiva ani, deoarece, în noiembrie 1928, a plecat în India, cu o bursă de studii oferită de maharajahul din Kassimbazar. Urma să studieze filosofia și sanscrita cu reputatul profesor Surendranath Dasgupta, la Universitatea din Calcutta. Era doar unul dintre cei peste 200 de studenți (din domenii foarte diferite) cărora maharajahul le deschidea anual porțile reședinței sale și le facilita educația. Înainte de plecare îi scrie profesorului Valeriu Bologa de la Cluj, dându-i asigurări, într-o scrisoare din 22 octombrie 1928:

> voi pune Institutul în legătură cu cercurile de istoria medicinei din Bengal. De altfel, eu însumi intenționez să lucrez asupra metodului inductiv în filozofia și știința indiană. [...] După cum vezi, părăsesc țara – și încă pentru un teritoriu fantast și incert (Eliade, 1999, p. 74).

De asemenea, nu uită să îl întrebe pe Bologa dacă „un probabil studiu al meu asupra științei indiene și-ar putea găsi loc în vreo revistă", cu toate că „are să fie cam lung – nu din păcatul autorului, cât din vastitatea materialului și ignoranța explicabilă a publicului" (Eliade, 1999).

Avea, așadar, planuri mari: își dorea să aprofundeze tehnicile yoga, să învețe sanscrită și filosofie indiană, să descopere spiritualitatea. Paralel cu acestea, Eliade își dorea să poată contribui cu ceva original la istoria științelor din România. Cu toate că era foarte ocupat cu adunarea și clasificarea materialelor pentru teza sa despre Yoga, Eliade găsește timp pentru a trimite câteva articole despre cultură, obiceiuri și experiențele sale indiene, pentru ziarele de acasă, sau studii de specialitate pentru revistele de profil din țară și din străinătate (Eliade, 1930a, 1930b). Corespondează, de asemenea, cu prietenii și familia și le transmite, frecvent, vești despre trăirile și emoțiile sale. Astfel, într-o scrisoare din 16 februarie 1930, îl anunță, entuziasmat, pe prof. Bologa: „locuiesc cu profesorul meu Surendranath Dasgupta, cea mai formidabilă minte a Indiei moderne. Stil pur bengalez" (Eliade, 1999). La acea vreme, își punea la punct bibliografia și făcea planul lucrării sale, beneficiind de suportul dat de Dasgupta. Însă cei doi aveau opinii diferite, așa cum își amintește Eliade în *Memoriile* sale:

> Dasgupta ar fi preferat să mă vadă concentrat asupra istoriei doctrinelor Yoga sau a raporturilor dintre Yoga clasică, Vedānta și Budism. Eu, dimpotrivă, mă simțeam atras de Tantrism și de diferitele forme de Yoga populară, adică, așa cum le întâlneam în epică, în legende și folclor. […] Învățasem acum filozofie indiană pentru a-mi da seama că Yoga nu e prea interesantă ca sistem de filozofie (Eliade, 1997, p. 181).

Eliade era interesat, mai mult, de aspectele „științifice" din Yoga, așa cum mărturisește într-o scrisoare din 16 februarie 1930:

> […] v-aș putea trimite un studiu cam de zece-douăzeci de pagini asupra „fiziologiei și anatomiei sistemului nervos în Yoga". […] Posed un considerabil număr de fapte asupra medicinei și magiei farmaceutice în India, unele dintre ele epatante, așa cum sunt acelea referitoare la controlul lui nervus vagus (Eliade, 1999, p. 79).

Mare parte dintre materialele adunate în India vor fi utilizate de Eliade în anii următori în studiile și volumele despre alchimie, yoga și istoria religiilor. Cât despre istoria științelor, Eliade a continuat să fie interesat de acest subiect, în adevăratul sens al cuvântului, mai ales după întoarcerea din India, elaborându-și și rafinându-și opiniile pe această temă, în multe dintre articolele scrise în anii '30. Însă ideile sale referitoare la istoria științei în România și încercările de a o armoniza cu disciplinele similare din Europa au fost expuse deja într-un articol publicat de Eliade în octombrie 1928, despre Institutul de Istoria Medicinei de la Cluj (Eliade, 1928b). De asemenea, își mărturisise, pentru a câta oară, interesul față de istoria științelor în corespondența cu Bologa. Într-o scrisoare din 18 iunie 1930, tânărul Eliade îi scria: „sunt absorbit cu totul în studii de istoria științelor indiene, alchimia și botanica îndeosebi" (Eliade, 1999).

Aflat în India, printre multe alte activități științifice și literare, Eliade își menține viu interesul în chestiunile ce țin de folclor și botanică. Remarcăm doar două articole publicate în această perioadă. Este vorba despre studiul despre botanică intitulat *Cunoștințe botanice în vechea Indie* (Eliade, 1931) și un altul despre *Il rituale hindu e la vita interior*, ce apare în italiană, în jurnalul lui Buonaiuti (Eliade, 1932a). Referitor la primul articol, în *Memorii*, Eliade expune motivele ce au dus la scrierea acestui articol:

> Acolo, în kutiar-ul meu din Svarga-ashram, meditam adesea asupra posibilității de a scrie o istorie a științelor indiene – dar nu în sensul apologetic în care o înțelegeau anumiți savanți indieni, încercând să arate că și India a fost capabilă de „observații riguroase și experiențe obiective științifice", ci arătând, pur și simplu, că spiritul indian a aplicat metodele care-i conveneau pentru a descrie clasa și explica fenomenele naturale. Am scris atunci, nopțile, în kutiar-ul meu, un lung studiu despre Cunoștințele botanice în vechea Indie, care a apărut în 1931. Plănuisem alte câteva, dar n-am apucat să redactez, mai târziu, decât un scurt text despre „caracterul calitativ al fizicii indiene", rămas inedit, și capitolele despre metalurgia și alchimia indiană, publicate în Alchimia asiatică (1935) (Eliade, 1997, p. 198–199).

După cum îi scria lui Bologa în scrisoarea din 3 februarie 1931 care însoțea articolul, Eliade avea și alte interese:

> aş vrea ca, în timpul ce-l mai am de petrecut în India, să adun cât mai mult material pentru o „istorie a ştiinţelor şi spiritului pozitiv în India antică şi medievală" (Eliade, 1999, p. 81–83).

Însă la sfârşitul anului 1931, Mircea Eliade se întoarce din India. Datorită articolelor publicate în perioada în care a lipsit, multe dintre ele despre India şi trăirile şi experienţele sale de acolo, avea deja un statut aparte. În 1932 publică, sub titlul *Solilocvii*, propria filosofie, îmbibată, desigur, de misticism şi trăiri personale. Îl preocupă din nou folclorul şi ceea ce numeşte „prezenţa fantastică", subiecte cărora le dedică mai multe articole. În aceeaşi perioadă publică şi un articol despre *Istoria medicinii la Cluj* (Eliade, 1932b), care va fi revăzut şi completat câţiva ani mai târziu şi publicat sub titlul *Istoria medicinei în România* (Eliade, 1936). Într-un alt articol din iulie 1932, Eliade vorbeşte despre „prezenţa fantastică" în directă legătură cu folclorul:

> farmecul folclorului stă tocmai în directa lui comuniune cu paideuma locului, în iraţionalul alegerilor sale [...]. Căci nu anecdota contează, ci prezenţa fantastică (Eliade, 1932c, p. 1–2).

În 1933, apare romanul *Maitreyi* şi Eliade devine, peste noapte, cel mai cunoscut şi vândut romancier român al momentului. Anul 1933 a însemnat şi începutul carierei didactice a lui Eliade, ca asistent al lui Nae Ionescu, la Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii din Bucureşti. Urma să predea cursul de metafizică şi seminarul de istoria logicii.

După cum aminteşte în *Memorii*,

> Din fericire, anunţasem un curs despre Problema Răului şi a Mântuirii în istoria religiilor şi un seminar despre Disoluţia conceptului de cauzalitate în logica budistă medievală. Meditasem îndelung asupra acestor probleme, cunoşteam destul de bine materialul documentar, aşa că nu aveam altceva de făcut decât să-mi pregătesc planul prelegerilor (Eliade, 1997, p. 273).

Însă Mircea Eliade este şi autorul câtorva studii de folclor comparat. Legenda mătrăgunei este un subiect pe care l-a urmărit pe parcursul mai multor ani. Interesul său pentru istoria ştiinţei şi pentru acest subiect datează cel puţin din perioada în care s-a aflat în India, aşa cum aflăm din *Memorii*: „Începusem să adun materiale pentru această carte la Imperial Library din Calcutta, prin 1930–1931" (Eliade, 1997). O însemnare din *Şantier* oferă detalii semnificative:

> Lucrez nebuneşte la Imperial Library; mătrăguna în botanică şi fantastica asiatică, iată un lucru care îmi dezvăluie multe. Johan Van Manen[1] [...] mă ceartă că îmi pierd timpul cu fleacuri.
> Dar studiul mătrăgunii nu e un lucru de nimic, Sir, îi spun eu. [...] Planta asta, în închipuirea asiaticilor, preţuieşte cât o bibliotecă taoistă. Simbolul, Sir, simbolul, fantastica mătrăgunei mă interesează (Eliade, 2008, p. 393).

[1] Johan Van Manen (1877–1943), orientalist celebru, a lucrat, începând din 1918, pentru Imperial Library din Calcutta, iar, din 1922, a fost afiliat secţiunii de antropologie a Indian Museum. Între 1923 şi 1939 a fost secretarul general al Asiatic Society of Bengal şi editorul „Jurnalului" societăţii.

După cum ne spune Mac Linscott Ricketts (2004, I, p. 338), Eliade a continuat să colecționeze material despre mătrăgună și a plănuit chiar o carte despre acest subiect, către sfârșitul anilor 1930, însă ea nu a fost publicată niciodată. Mai mult,

> Eliade nu era preocupat numai de cunoștințele științifice pe care locuitorii Indiei vechi le aveau despre mătrăgună (adică felul de lucruri despre care îi scria profesorului Bologa), ci și – mai ales – de mitologia plantei, de simbolismul care i se atribuise în tradiția populară. Acesta din urmă era ceea ce numea el „fantasticul" mătrăgunei. Termenul fantastic apare de mai multe ori în *Solilocvii* (pasajele respective s-ar putea să fie chiar anterioare citatului din *Șantier*, întrucât solilocviile au fost scrise în India) (Ricketts, 2004, I, p. 557).

Întors în țară, însă rămânând cumva în aceeași arie tematică, Eliade scrie, în 1932, despre *Plantele lui Jagadish Bose*[2] (Eliade, 1932d). Subiectul îi era bine cunoscut, așa cum am putut observa (Eliade, 1931). Iar *Memoriile* lui Eliade conțin explicația pentru acest interes:

> Dar India era pentru mine și a rămas de atunci o cultură integrală, în care se articulau curente de gândire diferite și adesea antagonice. Mă interesau nu numai tehnicile și filozofiile prin care spiritul indian spusese cel mai formidabil Nu! Vieții și Universului întreg, ci și creațiile în care distingeam o valorificare pozitivă a realităților cosmice și vitale. Descoperisem mai demult paradoxala exaltare și transfigurare a sexualității pe care o elaboraseră teologiile și tehnicile tantrice. Descopeream acum rădăcinile spirituale ale interesului pentru lumea organică. Numai un savant indian ca Sir Jagadis[h] Bose izbutise să demonstreze științific homologia între regnul vegetal și cel animal. Nu știu în ce măsură implicațiile teoretice ale experiențelor lui Jagadis[h] Bose sunt încă acceptate. Dar, pentru mine, important era faptul că știința modernă a înregistrat o asemenea ipoteză a unității funciare a vieții și că ea a fost formulată de un indian, în conformitate cu tradițiile filozofice ale Indiei (pe care Bose, de altfel, le ignoră – ceea ce face și mai semnificativă opera lui științifică) (Eliade, 1997, p. 198).

Însă subiectul mătrăgunii îl fascinează atât de tare încât îl reia. Primul articol pe această temă îl scrie în 1933, când, citind studiile lui I.-A. Candrea, se hotărăște să exploreze subiectul. Citește foarte mult și face comparații ce vor fi folositoare mai ales acelora care erau, ca și el, interesați de subiect: „cred că ar fi instructiv pentru folcloriști să public aici o parte din aceste note, menite numai să completeze capitolul d-lui Candrea despre Iarba fiarelor" (Eliade, 1933a, 1933b).

Eliade a scris mai multe despre „prezența fantastică" ca instrument de cunoaștere și a dat o explicație proprie pentru similitudinea creațiilor folclorice de pretutindeni în toamna anului 1933, când a semnat două articole despre opera folcloristului norvegian Moltke Moe[3].

> Această prezență fantastică face ca o legendă din Australia și una din România să ne dea nouă, oamenilor civilizați, aceeași impresie de stranietate, farmec și fascinație... .

[2] Sir Jagadish Chandra Bose (1858–1937) a fost unul dintre cei mai prolifici oameni de știință bengalezi. A fost fizician, biolog, botanist, arheolog și scriitor de science-fiction. A contribuit semnificativ la știința botanicii și a pus bazele experimentului științific în India.

[3] Moltke Moe (1859–1913), folclorist norvegian, a editat mai multe lucrări de folclor și istorie religioasă.

> Luați trei legende din trei continente și trei milenii și veți găsi că poartă o asemănare de familie foarte definită; aceasta se datorează prezenței fantastice în fiecare produs popular care depășește istoria și personalitatea (Eliade, 1933d, p. 1).

Eliade își asumă ipoteza referitoare la asemănarea universală a poveștilor, miturilor și legendelor și remarcă faptul că, după Moe, „tendința miticizantă" sau „spiritul mitopoeic" este un mod de gândire comun tuturor ființelor omenești. Este de acord cu această afirmație, însă ține să o completeze astfel: „Mai este un pas de făcut: acela de a afirma că funcția mitică este, de asemenea, un instrument de cunoaștere, și nu unul de creație" (Eliade, 1933d).

În 1939, Eliade se reîntoarce la subiectul mătrăgunei și îi dedică o întreagă serie de articole (Eliade, 1939a-d). Pe lângă cele din „Universul literar", Eliade consacră acestui subiect un lung studiu științific: „primul capitol, *La culte de la mandragore en Roumanie* [...] va apărea în primăvara lui 1939, în «Zalmoxis» (Eliade, 1997).

Un alt subiect care îl interesa era folclorul despre ierburile medicinale și plantele vindecătoare. Tot în anul 1939, Eliade semnează și articolul intitulat *Ierburile de sub cruce* (Eliade, 1939e), un studiu amplu, foarte documentat și erudit, în care își propune să arate „luminile pe care le pot afla studiile folclorice în istoria religiilor și a mitologiilor precreștine". În acest scop, Eliade citează un mare număr de tradiții creștine, precum și mituri și legende din India, China, Japonia, Iran, America de Nord și din alte părți și arată că multe dintre ele sunt mituri cosmogonice. Concluzia lui:

> Documentele folclorice de care dispunem păstrează în unanimitate acest detaliu, plin de semnificație: moartea naturală nu e creatoare; numai dintr-o ființă extraordinară (zână, etc.) căreia i se rupe brusc firul vieții se poate „naște" ceva (Eliade, 1939e, p. 369).

În perioada în care a locuit în India, Eliade a intrat în legătură cu oameni aparținând unor religii diferite și tocmai datorită acestei interacțiuni a devenit conștient de existența unor elemente comune în toate culturile populare. Din acestea el va extrage, mai târziu, noțiunea de religie cosmică. De asemenea, în India, Eliade a învățat despre miturile fondatoare și pluralismul religios, ca de altfel și despre Yoga și studiul comparativ al religiilor sau despre importanța elementului folcloric în înțelegerea fenomenelor religioase și umane. Iar în toate acestea, prezența fantastică a jucat un rol important, așa cum am putut vedea analizând o mică parte dintre scrierile lui de tinerețe.

Plecând de la elementele folclorice și prezența fantastică ce se manifestă prin intermediul lor, Mircea Eliade a fost primul care a prezentat (și interpretat) o covârșitoare paletă de date și fenomene religioase și a observat că în spatele lor există un model comun. Și-a dezvoltat mai târziu teoriile în lucrări precum *Traité d' histoire des religions* (*Tratat de istorie a religiilor*) sau *Histoire des croyances et des idées religieuses* (*Istoria credințelor și ideilor religioase*), însă fascinant în această devenire a istoricului religiilor este că folclorul a constituit, mereu, atât un

punct de plecare, cât și un imbold de a trece dincolo, de a explora și acele lucruri care par, la prima vedere, de neînchipuit, dar care, odată pătrunse, ne mijlocesc întâlnirea cu o lume plină de sens și semnificație.

REFERINȚE

Eliade, M. (1927, 1 decembrie). Archeion. *Cuvântul*, an III, nr. 943, 2.

Eliade, M. (1928a, 5 iunie). Archeion, *Cuvântul*, an IV, nr. 1119, 2.

Eliade, M. (1928b, 31 octombrie). Institutul de Istoria Medicinei, *Cuvântul*, an IV, nr. 1267, 1–2.

Eliade, M. (1930a, aprilie-iunie). Introducere în filosofia Samkhya. *Revista de filosofie*, an XV, nr. 2, 152–177.

Eliade, M. (1930b, mai). Il male e la liberazione nella filosofia Samkhya. *Ricerche religiose* (Roma), nr. 5, 200–221.

Eliade, M. (1931, 8 octombrie). Cunoştinţe botanice în vechea Indie. Cu o notă introductivă asupra migraţiei plantelor indiene în Iran şi China. *Buletinul Societății de Științe din Cluj*, Tom VI, 221–237.

Eliade, M. (1932). *Solilocvii*. Bucureşti: Editura Cartea cu semne.

Eliade, M. (1932a, august). Il rituale hindu e la vita interior. *Ricerche religiose*, nr. 8, 486–504.

Eliade, M. (1932b, 18 mai). Istoria medicinii la Cluj. *Cuvântul*, an VIII, nr. 2539, 1–2.

Eliade, M. (1932c, 18 iulie). Folclor și literatură. *Cuvântul*, an VIII, nr. 2599, 1–2.

Eliade, M. (1932d, 22 ianuarie). Plantele lui Jagadish Bose. *Cuvântul*, an VIII, nr. 2425, 1–2.

Eliade, M. (1933). *Maitreyi*, ediția I. București: Editura Națională.

Eliade, M. (1933a,18 noiembrie). Mătrăguna. *Cuvântul*, an IX, nr. 3077, 1.

Eliade, M. (1933b, 25 noiembrie). Legenda mătrăgunei. Note și bibliografie. *Cuvântul*, an IX, nr. 3084, 1–2.

Eliade, M. (1933c, 30 septembrie). Moltke Moe, *Cuvântul*, an IX, nr. 3029, 1–2.

Eliade, M. (1933d, 7 octombrie). Cum concepe folclorul Moltke Moe. *Cuvântul,* an IX, nr. 3036, 1.

Eliade, M. (1936, iunie). Istoria medicinei în România. *Revista Fundațiilor Regale*, an III, nr. 6, 664–669.

Eliade, M. (1939a, 1 iulie). Mătrăguna în România. *Universul literar*, an XXXXVIII, nr. 26.

Eliade, M. (1939b, 8 iulie). Cultul mătrăgunei, *Universul literar*, an XXXXVIII, nr. 27.

Eliade, M. (1939c,15 iulie). Culegerea mătrăgunei, *Universul literar*, an XXXXVIII, nr. 28.

Eliade, M. (1939d, 22 iulie). Mătrăgună, doamnă bună, *Universul literar*, an XXXXVIII, nr. 29.

Eliade, M. (1939e, noiembrie). Ierburile de sub cruce. *Revista Fundațiilor Regale*, an VI, nr. 11, 353–369.

Eliade, M. (1993). *Jurnal*, volumul I și II (ediție îngrijită și indice de Mircea Handoca). București: Editura Humanitas.

Eliade, M. (1997). *Memorii*, 1907–1986 (ediția a II-a revăzută și indice de Mircea Handoca). București: Editura Humanitas.

Eliade, M. (1999). *Europa, Asia, America… Corespondență*, vol. I. București: Editura Humanitas.

Eliade, M. (2008). *India. Biblioteca Maharajahului. Șantier*. București: Editura Humanitas.

Ricketts, M. L. (2004). *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade*. 1907–1945. Bucureşti: Criterion Publishing.